

ČO ZNAMENÁ CHÁPAŤ SVET METAFYZICKY?

MICHAL SUCHÝ

Na rozličných seminároch z marxistickej filozofie sa často stretávame s javom, že pri výklade dialektiky a metafyziky sa metafyzický spôsob myslenia zjednodušuje. Metafyzika ako antidialektický spôsob myslenia sa obyčajne chápe tak, akoby absolútne popierala pohyb, vývoj a vzájomnú súvislosť. Na otázku, čo rozumieme pod metafyzickou metódou, väčšinou počujeme odpoveď, že je to metóda, ktorá chápe svet ako náhodilý zhluk vecí, ktoré nie sú navzájom späté, nachádzajú sa v klude a nevyvíjajú sa. Hoci v takomto ponímaní metafyziky je kus pravdy, treba povedať, že vzhľadom na súčasný stav vied je to chápanie veľmi zjednodušené. Ak by sme dnes hľadali ľudí, ktorí chápu svet tak, ako sa bežne metafyzický spôsob myslenia charakterizuje, bolo by zbytočné hľadanie, pretože v súčasnej dobe popierať vzájomnú súvislosť, pohyb a vývoj je veľmi ťažké. Samotné vedné odbory nútia dnes vedeckých pracovníkov, i široký okruh ľudí, ktorí sa s vedeckými poznatkami viac alebo menej oboznamujú, uznávať pohyb, vývoj a vzájomné súvislosti.

Ak hovoríme, že metafyzický spôsob myslenia, ako sa obyčajne uvádza, sa dnes (najmä u nás) už bežne nevyskytuje, to vôbec neznamená, že metafyzické myslenie je iba záležitosťou histórie, a teda, že dnes už nejestvuje. Podobne ako v minulosti, metafyzický spôsob myslenia sa vyskytuje aj dnes, ale v dôsledku inej situácie vo vedách prejavuje sa v inej forme.

V súvislosti s rozoberaným problémom sa naskytuje otázka, prečo sa chápanie metafyziky medzi študujúcimi marxistickej filozofie tak zjednodušuje. Okrem niekedy povrchného výkladu tejto otázky veľký podiel na tom má opakovanie charakteristiky metafyziky, ako sa podávala pred niekoľkými desaťročiami.

Pozrime sa napríklad na Stalinovu charakteristiku metafyziky v jeho práci o dialektickom a historickom materializme, ktorú potom jednotliví autori preberali bez hlbšieho osvetlenia. Stalin v tejto práci charakterizuje metafyziku v protiklade k jednotlivým črtám dialektiky. Keď charakterizuje prvú črtu dialektiky uvádza, že „v protiklade k metafyzike dialektika poníma prírodu nie ako náhodný zhluk vecí a javov navzájom oddelených, navzájom izolovaných a od seba nezávislých, ale ako súvislý, jednotný celok, kde veci a javy sú vzájomne organicky späté, sú od seba závislé a vzájomne sa podmieňujú.“ Vo vysvetľovaní ďalších črt postupuje podobne a ukazuje, že metafyzika chápe prírodu ako stav pokoja a nehybnosti, stagnácie a nemenlivosti, ako prostý proces rastu, keď kvantitatívne zmeny nevedú k zmenám kvalitatívnym a neuznáva, že prírodným javom sú vlastné vnútorné protirečenia.

Pokiaľ ide o popieranie protirečení vo veciach a javoch a popieranie kvalitatívnych zmien, možno povedať, že takéto názory sú skutočne najmä medzi buržoáznymi vedcami

a filozofmi rozšírené. Pokiaľ však ide o popieranie vzájomnej súvislosti, pohybu a čiastočne aj vývoja, ak neberieme do úvahy nejaké extrémistické názory, tak tieto v súčasnej dobe nepopierajú ani buržoázni vedci. Vzhľadom na súčasnú povahu jednotlivých vied, keď fyzika, biológia atď. sú presiaknuté ideou vzájomnej súvislosti, pohybu a vývoja, nemožno neuznávať súvislosť medzi vecami a tiež ich vývoj. Preto v súčasnej dobe charakterizovať metafyziku takýmto spôsobom je nepostačujúce. Pokiaľ ide o situáciu u nás, spomenutá charakteristika metafyziky spôsobuje ešte jednoznačnejší dojem, že u nás sa už v podstate metafyzické myslenie takmer vôbec nevyskytuje.

Ak hovorme, že charakteristika metafyziky ako metódy, ktorá popiera súvislosť medzi vecami, ich pohyb a vývoj je nepostačujúca, tak tým ešte nemožno tvrdiť, že ich metafyzika v súčasnej dobe vôbec nepopiera. Metafyzické myslenie aj dnes popiera súvislosti a vývoj, nie však úplne, ale iba niektoré stránky. Možno povedať, že metafyzické myslenie zabsolútňovaním jedných stránok vecí a javov popiera ostatné, čím sa vytvára ustrnutý názor na svet. Aby sme však mohli ukázať, čo znamená chápať svet metafyzicky i napriek celkovému uznávaniu vzájomnej súvislosti a vývoja, treba povedať, čo je podstatou metafyziky.

Otázkou metafyzického nazerania na svet sa najviac zaoberal F. Engels, a to najmä v Dialektike prírody a v Anti-Dühringovi. Charakteristika metafyziky, ktorú tu Engels podáva, vyjadruje predovšetkým spôsob myslenia vo vedách v tom období, keď prevládala mechanistický názor na svet. Engels, charakterizujúci spôsob myslenia tohto obdobia, hovorí: "... čo však zvlášť charakterizuje toto obdobie, je vytvorenie zvláštneho celkového nazerania, ktorého osou je domnienka o *absolútnej nemenlivosti* prírody."¹ Engels túto myšlienku v niečo odlišných variáciách opakuje aj na iných miestach. Ak sa i napríklad takémuto nazeraniu na svet uznáva pohyb, tak iba mechanický, ktorý vždy bol a zostane rovnaký. V tomto zmysle Engels charakterizuje metafyziku, ako metódu, „ktorá sa zaoberala prevažne skúmaním *vecí* ako daných nemenných stavov...“² Teda aj keď sú veci v pohybe, ich vznikanie a zanikanie sa opakuje v jednej a tej istej rovine. Táto charakteristika metafyziky skutočne zodpovedá tomu stupňu poznania, aké bolo v 17., 18. a aj v 19. storočí.

Pri rozoberaní metafyzického myslenia v tomto období a skúmaním, čo je podstatné pre metafyzické myslenie, musíme odpovedať na jednu dôležitú otázku. Keď hovorme, že v tomto období prevláda metafyzické myslenie, znamená to, že už samotné poznatky jednotlivých vedných odborov majú metafyzickú povahu? Znamená to, že napríklad poznatky vtedajšej fyziky, biológie sú metafyzické? Práve odpoveď na túto otázku niekedy zväzda k jednostrannosti v ponímaní metafyziky. Často sa myslí, že metafyzické boli už samotné poznatky jednotlivých vied. No keďže dnes vedné poznatky na rozdiel od vtedajších, sú už na takom stupni vývoja, že v sebe obsahujú viac lebo menej ideu vzájomnej súvislosti a vývoja, potom sa z toho vyvodzuje, že metafyzika je záležitosťou minulosti a keď sa dnes aj vyskytuje, tak iba u buržoáznych vedcov. Jej vyskytovanie u nás sa chápe iba ako záležitosť prežitkov.

Je pravda, že veci a javy na vtedajšom stupni vedeckého poznávania sa skúmali veľmi jednostranne, navzájom izolovane a ako ustrnuté, ale považovať tieto poznatky za metafyzické ešte nemôžeme. Ide totiž o to, že ak chceme poznať vec alebo jav, musíme poznávať ich jednotlivé stránky, to znamená, že ich musíme vytrhnúť zo vzájomnej súvislosti. Veci musíme viac alebo menej zjednodušovať. Tento postup v poznávaní

¹ F. Engels, *Dialektika prírody*, Praha 1952, str. 24.

² F. Engels, *Ludvik Feuerbach a završenie klasickej nemeckej filozofie*, Bratislava 1949, str. 43.

vždy bol a vždy aj zostane. Nekonečne mnohotvárnou hmotu môžeme poznávať iba cez jej jednotlivé stránky. Ide však o to, aby sme stupeň poznania, ku ktorému sa v procese vývoja dospelo, nepovažovali za ukončený, aby sme svet ako celok nestotožňovali s tým, aké sú o ňom na určitom stupni získané poznatky. *Zabsolútnením poznatkov na určitom stupni poznávania a ich povýšením na všeobecný názor vytvára sa obmedzené ponímanie sveta, ktoré nazývame metafyzickým.* Zabsolútnením poznatkov mechaniky vznikol metafyzický názor, ktorý zodpovedal povahe vtedajších vied. Keďže sa vtedy veci chápali prevažne staticky, izolovane a mimo vývoja, zabsolútnením tohto prístupu k veciam a javom vytvoril sa názor o nemenlivosti a vzájomnej izolovanosti týchto vecí a javov vôbec. Bolo to obdobie, keď sa vytvoril mechanistický názor na svet.

Z toho čo sme povedali vidno, že samotné poznatky vtedajších prírodných vied, aj keď veľmi kusé, nemožno ešte považovať za metafyzické. Úroveň tohto stupňa poznania *iba umožnila vznik mechanistického čiže metafyzického nazerania na svet.* Možno povedať, že *metafyzika vzniká v dôsledku toho, že sa predstava o jednotlivých veciach, ich častiach a stránkach povyšuje na predstavu o svete ako celku.* Keď Engels vysvetľuje vznik metafyziky, poukazuje na veľký význam exaktného skúmania prírody a zároveň upozorňuje, že toto poznávanie "... zanechalo nám taktiež v poznávaní zvyk chápať procesy v prírode izolovane, vytrhnuté z ich veľkej celkovej súvislosti; teda nie v ich pohybe, ale v nehybnosti, nie ako podstatne premenlivé, ale ako pevné stavy, nie v ich živote, ale v ich smrti. Tým, že tento spôsob nazerania bol prenesený z prírodovedy do filozofie, ako to urobil Bacon a Locke, vytvoril špecifickú obmedzenosť posledných storočí, metafyzický spôsob myslenia.³ Podľa Engelsa prírodovedecké poznatky v tých časoch samy osebe neboli ešte metafyzické. Stávajú sa nimi vtedy, keď sa prenášajú do filozofie a robí sa z nich všeobecný názor na svet. Takéto ponímanie metafyziky vystihuje skutočne jej podstatu. Ukazuje, a to je veľmi dôležité mať na zreteli, že metafyzický spôsob myslenia nie je záležitosťou iba minulosti, ale že môže vznikáť *vždy*, keď sa zabsolútnujú jednotlivé poznatky konkrétnych vied a povyšujú sa na všeobecné filozofické názory. Znamená to, že aj dnes, keď už samotné vedné disciplíny obsahujú v sebe ideu vývoja a vzájomnej súvislosti, objavmi, ktorými sa svojho času narušil mechanistický čiže metafyzický názor na svet, môže sa vytvárať metafyzický spôsob myslenia. Pravda, metafyzika v dnešnej dobe nadobúda inú povahu na rozdiel od metafyziky, ktorá vznikla v minulosti. Vtedy sa skutočne veci a javy chápali ako raz navždy dané, bez vnútornej súvislosti. Dnes, keď vedy skúmajú veci v ich pohybe a vývoji, v ich vzájomnej súvislosti, nemožno preto zastávať metafyzický názor, aký bol v minulosti. Pre dnešný metafyzický spôsob myslenia je charakteristické, že i napriek *uznávaniu vzájomnej súvislosti, pohybu a vývoja, je snaha považovať poznatky, ktoré sa o veciach a javoch dosiahli, viac-menej za ukončené.* Pri vysvetľovaní a skúmaní zákonov prírody a spoločnosti sa potom postupuje tak, akoby jestvujúce poznatky mali konečnú platnosť a dalo sa nimi vysvetliť všetko. Takéto tendencie možno pozorovať napríklad v snahe vysvetľovať biologické procesy čisto na základe kvantovej mechaniky. Bezpochyby aj v živej hmote prebiehajú procesy, ktoré sú predmetom skúmania fyzikálnych vied, no redukovať biologické zákonitosti na zákony kvantovej mechaniky, príp. iné fyzikálne zákony, znamená robiť v podstate tú istú chybu, akú urobili mechanistickí, a teda metafyzickí materialisti, keď chceli všetko vysvetliť na základe zákonov klasickej mechaniky. Podobnú tendenciu môžeme pozorovať aj v snahe povýšiť kybernetiku na akúsi univerzálnu vedu, ktorou by sa dalo všetko vysvetliť a dokonca aj skonštruovať stroj, ktorý by úplne nahradil myšlienkovú činnosť človeka.

³ F. Engels, *Anti-Dühring*, Praha 1949, str. 21—22.

Zabsolútňovanie niektorých stránok poznávania je základom vzniku dogmatizmu a revizionizmu. V prvom prípade sa dosiahnutý stupeň vydáva za ukončený, v druhom prípade sa vytrháva niektorá stránka z celkovej spoločenskej súvislosti a povyšuje sa na ucelený systém. Tieto metafyzické názory, charakteristické pre dnešnú dobu, vznikajú v dôsledku toho, že sa narušujú základné princípy dialektiky. Deje sa to tak, že buď sa neuznáva dialektika, alebo, aj keď sa uznáva, tak nedôsledne, a jej podstata sa v procese poznávania nedodržiava. Preto, ak skúmame rozličné prejavy súčasného metafyzického myslenia nielen medzi buržoáznymi vedcami, ale aj u nás, vidíme, že sa z tých alebo oných príčin narušujú základné požiadavky dialektiky, že totiž každý náš poznatok je len stránkou, stupňom v poznávaní nekonečne rozmanitej hmoty. Z hľadiska dialektiky aj keď majú jednotlivé poznatky hodnotu objektívnej pravdy, nemožno zostať iba pri nich a v poznávaní treba pokračovať ďalej. V. I. Lenin v tejto súvislosti hovorí, že „dialektická logika vyžaduje, aby sme išli ďalej. Ak chceme skutočne poznať predmet, musíme obsiahnuť, preštudovať všetky jeho stránky, všetky vzťahy a »sprostredkovania«. Nikdy to úplne nedosiahneme, ale požiadavka všestrannosti nás uchráni pred chybami a ustrnutím na mŕtvom bode.“⁴ Každý poznatok je vždy ohraničený a jednostranný, no práve na základe dialektiky musíme pri poznávaní tento fakt brať do ohľadu. V dôsledku toho, že dialektika to rešpektuje, odlišuje sa tým od preddialektického materializmu, ktorý vždy viac alebo menej povyšoval poznatky jednotlivých vied na všeobecný filozofický názor o svete. Dialektický materializmus je prvou filozofiou, ktorá takýto postup opustila a na rozdiel od toho, aby podávala konečné predstavy o svete, sa „zredukovala na vedu o všeobecných zákonoch tak vonkajšieho sveta ako aj ľudského myslenia“.⁵ Pokiaľ ide o jednotlivé poznatky špeciálnych vied, dialektický materializmus ich bezpochyby rešpektuje, no keďže ich považuje iba za jednotlivé stupne v nekonečnom poznávaní objektívnej reality, nezabsolútňuje a nepovyšuje ich na všeobecné filozofické poznatky. Týmto sa stáva dialektický materializmus jedine vedeckým nástrojom v boji proti metafyzickému mysleniu a tak aj proti rozličným súčasným novopozitivistickým smerom v buržoáznej filozofii.

⁴ V. I. Lenin, *Spisy 32*, čes. vydanie, str. 92.

⁵ F. Engels, *Ludvik Feuerbach a završenie klasickej nemeckej filozofie*, Bratislava 1949, str. 41.

KOMUNISTICKÁ MORÁLKA ZAHŔNUJE ZÁKLADNÉ ĽUDSKÉ MORÁLNE NOR-
MY, KTORÉ VYTVORILI ĽUDOVÉ MASY ZA TISÍCROČIA V BOJI PROTI SOCIÁLNEMU
ÚTLAKU A MRAVNEJ SKAZENOSTI. ZVLÁŠŤ VEĽKÝ VÝZNAM V MRAVNOM ROZVOJI
SPOLOČNOSTI MÁ REVOLUČNÁ MORÁLKA ROBOTNÍCKEJ TRIEDY. KOMUNISTICKÁ
MORÁLKA SA PRI VÝSTAVBE SOCIALIZMU A KOMUNIZMU OBOHACUJE O NOVÉ
ZÁSADY A O NOVÚ NÁPLŇ.

PROGRAM KSSS